

УДК 141.7

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 140(12), 72-75.

doi:10.15421/1716142

www.grani.org.ua

Ідейно-гуманістичні позиції Кирило-Мефодіївського товариства та суспільні реалії сучасної України

М.П. Бойко¹

У даній публікації розглядається тема докорінних причин становлення політичної згуртованості українського народу з прилученням автором історичного, культурного, політичних матеріалів дослідження. Зазначено, що кириломефодіївці усвідомлювали причини політичного протистояння з геополітичними тисками інших країн, які мають соціально-культурні витоки з минулого часу. Обґрунтовано положення, що члени Кирило-Мефодіївського товариства критично відносилися до ганебного становища України та намагалися визначити соціально-політичний напрямок у розвитку етнічно-культурної згуртованості українців. Представники Кирило-Мефодіївського товариства обґрунтовували тезу, що принципові особливості українського менталітету обґрунтовуються на основі домінуючих принципів, зокрема, критичного ставлення до російської деспотії, ствердження соціального та політичного демократичного розвитку, формування раціонального світобачення українців та повага до окремого людського життя. Доведено, що вплив філософських та політичних ідей Кирило-Мефодіївського товариства позначилися на поглядах сучасних європейських та українських філософів, політологів, істориків. Теоретично-методологічною основою в аналізі даного дослідження були використані праці сучасних філософів, політологів, культурологів, також автором були синтезовані принципові категорії, методології, які розробляли кириломефодіївці та сучасні науковці.

Ключові слова: політична самоідентичність; менталітет; національна ідеологія; державотворення

Ideological and humanistic positions of the Cyril and Methodius society and social realities of modern Ukraine

M.P. Boyko²

The root causes of the formation Ukrainian people's political unity have been discussed at the article. It was been done with the use of historical, cultural, and political results of the research, made by the author. It has been stated that Cyril and Methodius' scientists were aware of the reasons of political confrontation with the geopolitical pressures of other countries. Such reasons have socio-cultural origins, coming from the past time. It has been proved that members of Cyril and Methodius society were very critical as to the shameful situation of Ukraine and tried to determine the socio-political direction in the development of Ukrainian ethno-cultural unity. Representatives of the Cyril and Methodius society have substantiated the thesis that the fundamental features of the Ukrainian mentality are grounded at the dominant principles, such as the critical attitude to Russian despotism, the claim of social and political democratic development, the formation of a rational world view of the Ukrainians and the respect to individual human's life. It has been shown that the influence of philosophical and political ideas of Cyril and Methodius can be seen in views of modern Ukrainian and European philosophers, political scientists, and historians. Theoretically-methodological basis of the analysis of this study is the works of modern philosophers, political scientists, culturologists. Also, the fundamental categories of the methodology that were developed by Cyril and Methous' and modern scientists have been synthesized by the author. Big attention has been given to the fact that Cyril and Methodius' scientists suggested the idea that Ukrainians are a creative nation, their philosophical ideas were integrated in the artistic-religious and literary synthesis. In their works, people became to be a fundamental philosophical category where man is endowed by the intellectual and emotional potential. The activity of the individual should be in tune with the interests of the majority of people. Cyril and Methodius' argued that it was necessary to follow the philosophical principles of the unity of the human being as a unique person of the particular nation. Their important religious-rational conclusions about the Universe and society have been derived from the theory, which suggests such philosophical concept as: man is the part of divine and cosmic worlds, and, therefore, an individual's life is unique.

Keywords: political identity; mentality; national ideology; formation of state

¹ Кандидат філософських наук, доцент; Дніпровський державний технічний університет, 51900, Кам'янське, вул. Дніпробудівська, 2

² PhD in philosophy, associate professor; Dniprovskiy state technical university; 2, Dniprobudivs'ka Str., Kam'yanske, 51900, Ukraine

³ Кандидат философских наук, доцент; Днепропетровский государственный технический университет, 51900, Каменское, ул. Днепростроевская, 2
E-mail: kolya.boyko.59@mail.ru

Идейно-гуманистические позиции Кирилло-Мефодиевского общества и общественные реалии современной Украины

Н.П. Бойко³

В данной публикации рассматривается тема коренных причин становления политической сплоченности украинского народа, с приобщением автором исторического, культурного, политических материалов исследования. Было указано, что кирилломефодиевцы осознавали причины политического противоборства с геополитическими влияниями других стран на Украину, которые имеют социально-культурные истоки еще с прошлого времени. Обосновано положение, что члены Кирилло-Мефодиевского общества критически относились к существующему положению Украины и пытались определить социально-политическое направление в развитии этнокультурной сплоченности украинцев. Представители Кирилло-Мефодиевского общества обосновывали тезис, что принципиальные особенности украинского менталитета обосновываются на доминирующих принципах, в частности, критического отношения к русской деспотии, утверждение социального и политического демократического развития, формирование рационального мировоззрения украинцев и уважение к отдельной человеческой жизни. Доказано, что влияние философских и политических идей Кирилло-Мефодиевского общества отметились на взглядах современных европейских и украинских философов, политологов, историков. Теоретически-методологической основой в анализе данного исследования были использованы труды современных философов, политологов, культурологов, также автором были синтезированы принципиальные категории, методологии, которые разрабатывали кирилломефодиевцы и современные ученые.

Ключевые слова: политическая самоидентичность; менталитет; национальная идеология; государственное строительство

Peer-reviewed, approved and placed: 12.11.2016.

Постановка проблеми включає проблему соціальних та духовних змін, які відбуваються в Україні, що вимагає аналітичного поєднання напрацьованих дослідників минулого та сучасного часу. Вивчення питання політичних реалій свого часу у поглядах Кирило-Мефодіївського товариства та віддзеркалювання у демократичних перемінах сучасності присвятили публікації: В.О. Біднов, М.С. Возняк, Г.Ю. Грабович, С.М. Грабовський, М.С. Грушевський, І.М. Дзюба, Д.І. Донцов, М.П. Драгоманов, О.Є. Забужко, Т.А. Зінківський, А.М. Катенко, М. В. Кашуба, І.В. Лосєв, Є.М. Луняк, М.М. Розумний, С.І. Світленко, М. Шлемкевич.

Аналіз дослідження і публікацій. Автор у дослідницькій роботі спирався на першоджерела, що дійшли до наших часів та були опубліковані у наступних виданнях: «Кирило-Мефодіївське товариство» у 3-х томах (Київ, 1990); М. І. Костомаров «Закон Божий: Книга буття українського народу» (Київ, 1991); Н. И. Костомаров; «Исторические произведения, Автобиография» (Київ, 1989); Т. Г. Шевченко «Автобиография» (Київ, 1988); М. І. Костомаров «Дві руські народності» (Київ, 1861); М. І. Костомаров «Спогади про Тараса Шевченка» (Київ, 1982); П.О. Куліш «Історичне оповідання» та «Хутірська поезія» // Спогади про Тараса Шевченка (Київ, 1982) та інші твори. До першоджерел, які були використані у написанні дисертації, можна віднести листи М.І. Костомарова, П.О. Куліша, В.М. Білозерського, Т.Г. Шевченка, М.І. Гулака, Г.Л. Андрузького, які дають змогу краще усвідомити проблему формування їх філософії та політичної діяльності.

Мета дослідження – дослідження теми ідейно-філософських позицій Кирило-Мефодіївського товариства у контексті суспільно-політичних реалій сучасної України

Виклад основного матеріалу. Унікальним духов-

ним феноменом становлення інтелектуального осереддя національної філософії, культури, світогляду і державності слід вважати діяльність членів Кирило-Мефодіївського товариства. Працюючи в різних галузях науки, літератури, мистецтва, кирилломефодіївці займалися політичною діяльністю, і перед ними стояло єдине питання, що їх об'єднувало – вироблення філософсько-політичної та культурологічної концепції, яка б сприяла отриманню Україною державної незалежності. Вони вважали, що «дух український» ніколи не згасав, а продовжував панувати у глибинній «таємниці розуму і серця» українців. Така віра актуальна й до сьогодні, бо, як писалося в «Законі Божім» (Книзі буття українського народу): «Голос України не затих, і встане Україна з своєї могили, і знову озветься до своїх братів слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостатися ні царів, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа» [4, с. 30].

Кирилломефодіївці зазначили, що Україна є складовою частиною європейської цивілізації, і тому їй необхідно виробляти рівноправні та логічно обгрунтовані й виважені форми співробітництва з демократичними державами. Концептуально домінантою Кирило-Мефодіївського товариства є створення союзу християнських народів на основі норм співжиття та взаємодії народів майбутньої слов'янської федерації, де пріоритет надавався не тільки політичним, але, насамперед, релігійно-етичним нормам. Вони підкреслювали, що українці є творчою та працюючою нацією і при цьому не так важливо, що їх філософсько-світоглядні ідеї були втілені лише у мистецько-релігійних, літературно-художніх синтезах. Тема розуміння сенсу людини в їх теоретичних розробках завжди виступала важливою філософською категорією, бо вона – людина, наділена активним розумовим

і емоційним потенціалом. Активність окремої людської особистості повинна бути співзвучною з інтересами більшості людей, а ця більшість не повинна нівелювати цілісність індивідуального світосприйняття, тут необхідно спиратися на філософський принцип визначення цілісності людини як неповторної особи своєї нації. З теорії кириломефодіївців, де стверджується світоглядна концепція про те, що людина є частиною божественного та космічного світів. М. Костомаров специфічно розумів зміст «розумного» життя у суспільній реальності, яке розвивається у межах історичної закономірності. Він розглядав діяльність видатних історичних персоналій як символічне вольового дійства серед людей, які є носіями «активного джерела». На його думку, «активні люди» дають соціальному прогресу розумну направленість, бо розум без освіти є недосконалим та втрачає потенціал в осягненні сенсу реальності. Кириломефодіївці дотримувалися чітких позицій у необхідності поширювати освіту серед українців, де б вона визначала свій пріоритет над політикою, бо низький рівень свідомості населення, у перспективі, веде до зростаючих соціальних суперечностей та конфліктів. Передбачення та уникнення цих суперечностей можливе шляхом прилучення суспільства до освоєння культурних цінностей, тому тут необхідно постійно і терпляче прививати людям здатність цінити прекрасне, вчити їх бачити сенс розумного змісту у речах. Т. Шевченко, М. Гулак і Г. Андрузький займали принципову позицію рішучих дій у викоріненні консервативних порядків в Україні та визначили національно-демократичний напрямок в українській політичній думці. Послідовники Кирило-Мефодіївського товариства – українські демократи Д. Донцов, М. Драгоманов, М. Липинський, І. Франко, М. Павлик, М. Зеров, С. Єфремов продовжили їхню справу. Ними ставилася за мету – створення принципово нової теоретико-філософської основи для оновленої української нації, де поруч з урахуванням «героїчної» минувшини, повинна стояти як альтернатива – гуманістична домінанта, бо Україна у складний для її розвитку час завжди вирішувала проблему самоствердження, про це писав І. Франко: «Українці, незважаючи на стільки років зусиль, незважаючи на працю кількох поколінь і кількох геніальних одиниць, ще й нині стоять перед фатальним питанням – бути чи не бути?» [5, с. 127]. Свідомість українців була обумовлена культурно-історичним принципом: виділитися серед обставин та існуючих зовнішніх і внутрішніх перешкод для самоствердження. Перед кириломефодіївцями стояло питання про необхідність дій у ліквідації соціального та духовного приниження та отримання прав українського народу на вільну творчість та діяльність. Відчуття «другорядного» місця українців у складі великих держав потрібно назавжди викреслити та слід піднятися до рівня інтеграції і співдружності народів. Упродовж історичного буття Україна виробляла державні навички управління, але одночасно вона втрачала їх через незгуртованість і суперечливі розбіжності між правлячою елітою та нужденним народом. Україна була зразком стабільності, порядку, миролюбства,

вона єднала усі народи, бо в душах українців не існувало почуття расової і національної зневаги. З боку України виходила ініціатива про об'єднання людей у слов'янський союз, який втілювався у світлу ідею об'єднання усіх народів планети: «Євангельський комунізм, українофільство, гасло визволення селян, їх культури, як шлях здійснення цієї програми – це те, що об'єднувало групу романтично настроєної української молоді» [1, с. 10]. Важливим документом Кирило-Мефодіївського товариства вважається «Закон Божий» (Книга буття українського народу)), прийнятий за основу програмної діяльності у національному відродженні України. Між іншим, автори «Закону Божого» не закликали до помсти «ганебникам» України, навпаки, вони бажали миру та співдружності серед слов'ян: «Як представники пригніченої нації, братчики відстоювали принципи рівності, братерства, свободи всіх народів, хоча шовіністична історіографія ніколи не надавала значення цим принципам, а навпаки, всіляко принижувала представників нашого народу, звинувачувала їх у месіанстві, українофільстві, хуторянстві» [4, с. 9]. Реалізація філософських і політичних проблем, поставлених в програмних документах Кирило-Мефодіївського товариства, (якщо не націлювати погляд на те, як ці проблеми вирішували науковці та митці української та світової думки минулих століть), зовсім не гарантує тієї обставини, що помилки наших предків не можуть повторюватись в майбутньому. В цьому аспекті підкреслюється логічна теза про те, що українська національна спадщина – це реальне надбання нашої культури, історії, релігії. Національний культурний спадок України є концентрований досвід усіх поколінь, який вимагає наукового підходу до його вивчення. Переосмислення філософської та культурної спадщини діячів Кирило-Мефодіївського товариства, їх діяльність мала важливе значення у формуванні ідей української нації та державності. Програмні положення Кирило-Мефодіївського товариства були не вузьконаціональними ідеями, а включали в себе пропозиції у перебудові існуючої системи відносин та створення нових міжслов'янських відносин на принципово демократичних засадах, бо права особистості завжди ігнорувалися, коли діяльна і творча людина виходила за межі соціальної рутинності. Людина усвідомлювала реальні обставини та межі прояву її можливостей, розуміючи, що держава є надбудовна конструкція фізичного і духовного насилля над волею людей та не завжди виступала інструментом управління суспільними процесами. В основі державного устрою була єдність слов'янських народів, яка трималася на укріпленні центральної влади і відображалася у самосвідомості народу привитим владою віковим принципом: «Якщо є цар, значить є влада та держава», це означає, що якщо є влада, значить є суспільна організація і порядок. Тому всюдозволеність та деспотизм царів отримували певну «індульгенцію» від народу, який хотів мати «тверду» руку правителя – державовласника і самодержавця. М. Костомаров давав визначення устрою в Російському царстві: «Ознаки самодержавства були такі: усі народні інтереси концентрували-

ся на одній людині, яка стає апофеозом («апофеоз» з грецьк. – обожнення або звеличення людини як бога). Країна та народ, а також особистість її, отримує святе значення; зникає буття окремих частин, знищується народне управління, – усе націлюється до звичайного стану» [3, с. 331].

Члени товариства вважали, що об'єднання слов'ян повинно мати в основі принципи гуманізму і не повинно мати елементів державного диктату якогось одного центру або іншого народу, який претендує на лідерство, як центрального органу для усіх народностей. В майбутньому соціальному устрої повинна бути реалізована перспектива створення «відкритого суспільства», в якому будуть ліквідовані державні кордони, митниці, армія, поліція тощо. Кириломефодіївці робили акцент на побудові нового суспільства, в основу їхньої політичної ідеології були покладені два фундаментальні принципи: а) пропаганда ідейної злагоди в суспільстві, яку необхідно проводити шляхом реформ та з ініціативи уряду, без використання засобів соціального, культурного та економічного тиску. Умовою встановлення стабільного та добротного життя народу повинна стати філософія просвітництва; б) також існував засіб іншої перспективи, коли уряд буде займатися справою надання підданам конституції, де б гарантувалися права та свободи для громадян. Більшість кириломефодіївців були високоосвіченими інтелігентами свого часу, що

дає підставу стверджувати, яка освіта потрібна для вирішення демократичних завдань. Їх ідеалізм та романтичне уявлення про велике братерство народів були нереальними в даних умовах, але вони вважали, що цій ідеї потрібно присвятити свою діяльність: «При усьому розумінні історичного значення для долі України возз'єднання її з Росією існує реальна, соціально-політична, економічна й культурна ситуація, що склалася на кінець XVIII століття. Це атмосфера трагічного відчуття несумісності високих ідеалів людства з реальною дійсністю, зокрема, крах надій на рівноправний союз «козацької» України з самодержавною Росією, породжувала почуття ностальгії за ідеалізованим минулим України. Овіяне легендами ідеалізоване минуле України протиставляється крипосницькій дійсності» [2, с. 209].

Висновки. Роблячи висновок, слід звернути увагу на наступні суттєві моменти:

а) національний менталітет українців мав елементи емоційно-вольового спрямування та визначався характером історичних обставин гострої боротьби за свою державність;

б) кириломефодіївці вперше зафіксували факт існування українського національного менталітету, який синтезував у собі релігійно-культурні та політичні особливості слов'ян, тому український менталітет у цілому формувався спільно з європейсько-азіатськими елементами.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Грабовський С. М. Українська людина та українське буття / С. М. Грабовський // Сучасність. – К.: 1997. – № 3. – С. 72–95.
2. Іванченко Р. П. Заповіт подвижника і сучасне державотворення / Р. П. Іванченко // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 20–22.
3. Костомаров Н. И. Мысли о федеративном начале древней Руси / Н. И. Костомаров // Монографии и исследования. – Санкт-Петербург, 1872. – Т. 1. – 452 с.
4. Костомаров Н. И. Об отношении русской истории к географии и этнографии // Историч. монография и исследования / Н. И. Костомаров. – Санкт-Петербург, 1867. – Т. 3. – 237 с.
5. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молоді. Зібрання творів у 50-х томах / І. Я. Франко. – К.: Наукова думка. – Т. 45. – С. 401-409.

REFERENCES:

1. Hrabovs'kyy, S. M., 1997. Ukrayins'ka lyudyna ta ukrayins'ke buttya [Ukrainian people and the Ukrainian life]. Suchasnist' 3, 72-95. Kyiv (in Ukrainian).
2. Ivanchenko, R. P., 1996. Zapovit podvyzhnyka i suchasne derzhavotvorennya [Testament of devotee and modern state's formation]. Pam'yat' stolit' 2, 20-22 (in Ukrainian).
3. Kostomarov, N. I., 1872. Myisli o federativnom nachale drevney Rusi [Thoughts on a federal basis of ancient Russia]. Monografii i issledovaniya 1. Sankt-Peterburg (in Russian)
4. Kostomarov, N. I., 1867. Ob otnoshenii russkoy istorii k geografii i etnografii [On the relation of Russian history to geography and ethnography]. Istorich. monografiya i issledovaniya 3. Sankt-Peterburg (in Russian)
5. Franko, I. Ya. Odvertuy lyst do halyts'koyi ukrayins'koyi molodi. Zibrannya tvoriv u 50-kh tomakh [Frank letter to the Galician Ukrainian Youth. Collected works in 50 volumes]. Naukova dumka 45, 401-409. Kyiv (in Ukrainian).